

LÄNSSTYRELSEN
Södermanlands län

RAPPORT

ISSN 1400-0792

Nr 2009:17

Kartläggning av kommersiell och offentlig service på landsbygden i Södermanlands län 2009

Titel: Kartläggning av kommersiell och offentlig service på landsbygden i Södermanlands län
2009

Foto omslag: Bensinstation i Stigtomta

Fotograf: Agneta Wikblom

Utgivningsår: 2009

ISSN: 1400-0792

Rapportnr: 2009:17

Dnr: 302-17717-2009

Kartor: Länsstyrelsen i Södermanlands län

Förord

Tillgången till kommersiell och offentlig service på landsbygden minskar i hela landet. I regleringsbrevet 2009 fick länsstyrelserna uppdraget att arbeta fram Regionala Serviceprogram för landsbygden och de mindre tätorterna. I Södermanland valde länsstyrelsen att starta arbetet med serviceprogrammen med att göra en bred kartläggning av tillgången till samhällsservice och kommersiell service i länet. Resultatet av kartläggningen och inriktningen i det regionala serviceprogrammet har diskuterats och förankrats hos kommuner, LAG-grupper och andra intressenter för landsbygdens utveckling.

Kartläggningen ger en bild av serviceutbudet på landsbygden i Södermanland hösten 2009. Den beskriver de nationella, regionala och lokala beslut som påverkar och samverkar när det gäller tillgången till lokal service på landsbygden och de demografiska förändringar och samhällstrender som påverkar utvecklingen. Den visar också på goda exempel på nya lösningar och lokala initiativ i länet och de möjligheter som finns för att stimulera till utveckling på landsbygden.

Kartläggningen kommer i första hand att användas som underlag för prioriteringar och insatser i länets regionala serviceprogram men det kan också användas i andra sammanhang, till exempel som underlag inom samhällsplaneringen och arbetet med krisberedskap. Projektledare för arbetet med kartläggningen och utarbetandet av det regionala serviceprogrammet har varit Jenny Idebro med bidrag från personer från Länsstyrelsens Stabs- och utvecklingsenhet.

På länsstyrelsens hemsida www.lansstyrelsen.se/sodermanland kommer kartläggningen av lokal service på landsbygden och information om det regionala serviceprogrammet att finnas tillgängligt.

Nyköping december 2009

Agneta Wikblom
Stabs- och utvecklingschef

Innehåll

Förord.....	3
1. Inledning.....	7
Bakgrund	7
Uppdrag.....	8
Syfte.....	9
Genomförande och tidsplan.....	9
Upplägg.....	9
Definitioner	9
2. Utvecklingen på landsbygden i Södermanland.....	11
3. Sammanfattning av lokal service i Södermanland	13
4. En nulägesbeskrivning av servicen.....	17
Kommersiell service	17
Bensinstationer.....	17
Livsmedelsbutiker.....	19
Övriga serviceställen	21
Spelombud.....	22
Offentliga funktioner	23
Postombud och lantbrevbärare	23
Apotek.....	24
Systembolagsombud.....	25
Skattefinansierad service.....	26
Skolor	26
LOV	27
Barnomsorg.....	27
Äldreomsorg	27
Färdtjänst.....	27
Distriktssköterskemottagningar.....	28
Bibliotek	28
Bussar	28
Statlig samhällsservice	29
Servicekontor.....	29
Pensionsmyndigheten	30
Betaltjänster	31
Stöd till service på landsbygden.....	32
Hemsändningsbidrag	32
Investeringsbidrag.....	32
Bredband och telefoni.....	32
5. Södermanlands regionala serviceprogram	34
Befolkningsstatistik.....	35
Bakgrundsmaterial.....	37

I. Inledning

Bakgrund

Utglesning av servicenätet

Det pågår en successiv utglesning av tillgången till såväl kommersiell som offentlig service på landsbygden i hela landet och de senaste åren har nedläggningstakten ökat. Många livsmedelsbutiker och drivmedelsstationer har lagt ner sin verksamhet. Med butiken försvinner även annan viktig service från orten och avståndet till nästa serviceställe ökar. Service kan vara den för alla medborgare alltmer nödvändiga tillgången till mobilnät och bredband. Det kan också vara närheten till ett äldreboende och distriktssköterska eller närhet till skola och barnomsorg. Tillgången till service kan vara avgörande för privatpersoner när det gäller val av bostadsort och för företag när det gäller etablering och utveckling på landsbygden.

Demografi och befolkning

Södermanland är ett attraktivt inflyttningslän med sitt öppna landskap och idylliska småstadsmiljöer. Länets befolkning totalt ökar men under 2000-talet har inflyttningen till den sörmländska landsbygden stagnerat och inflyttningen till de mindre orterna minskat. Idag bor 81,9 procent av befolkningen i Södermanland i orter med över 200 invånare i jämförelse med 84,4 procent i riket. Även om befolkningen minskar på landsbygden är det fortfarande en större andel som bor på landsbygden i länet än i riket som helhet.

Den demografiska utvecklingen pekar på en allt mer åldrande befolkning på landsbygden. Till skillnad mot 1970-talet då relativt många unga flyttade ut på landet för att förverkliga sina livsmål är det nu fler personer över 55 år som flyttar ut på landsbygden. Det finns jämförelsevis många ensamboende män på landsbygden i Södermanland, detta märks särskilt i de västra och mellersta delarna av länet.

Den urbana landsbygden

Sedan 1950/1960-talet har de agrara näringarna genomgått en kraftfull modernisering och industrialisering och idag sysselsätter de endast 3-6 procent av Södermanlands befolkning. På 1950-talet arbetade majoriteten av landsbygdsbefolkningen på landsbygden. 2008 hade andelen landsbygdsboende som arbetar på landsbygden sjunkit till 10-20 procent. Landsbygdsbefolkningen har gått från att bo och verka på landsbygden till att bo på landsbygden och verka i tätorter.

Arbetsliv i förändring

Företagandet på landsbygden har förändrats och ser inte ut idag som den gjorde förr. Idag kan företagarna på den sörmländska landsbygden vara lantbrukare med olika kompletterande verksamheter, småföretag verksamma lokalt inom turism eller småskalig livsmedelsproduktion eller tjänsteföretag med hela världen som arbetsfält och marknad. Tillgången till bredband och mobilnät är lika viktigt för utvecklingen i småföretag som verkar lokalt som för företag med global inriktning.

Dagens specialiserade yrken medför bland annat en ökad rörlighet hos befolkningen. Arbetspendling in till de större städerna har blivit allt vanligare. Samtidigt har länets utspridda bebyggelsemönster gjort att den kollektiva busstrafiken har begränsad möjlighet att tillgodose Sörmlänningarnas behov, endast 15 procent använder sig av kollektivtrafiken. Södermanland är det län i Sverige där invånarna pendlar mest med bil.

Samtidigt som rörligheten bland befolkningen har stigit har konsumenternas krav på utbudet av produkter och tjänster ökat. Landsbygdsbefolkningen nöjer sig i många fall inte längre med vad den lokala livsmedelsbutiken kan erbjuda utan vänder sig till stormarknader i tätorterna. De landsbygdsboende som arbetar i tätorterna väljer alltmer att göra sina inköp i samband med arbetsresor. Livsmedelsbutikerna på landsbygden har svårt att konkurrera eftersom de ofta har ett mindre sortiment och högre priser än butikerna i tätorterna. Befolkningsförändringar och människors ändrade köpvanor är viktiga faktorer som påverkar tillgången till lokal service.

Vilken service är viktigast för de personer som bor och verkar på landsbygden i Sörmland?

Vad händer om livsmedelsbutiken eller bensinstationen försvinner på din ort?

Vad händer om den kommunala servicen i form av skolor och bostäder för äldre försvinner?

När den sista servicemöjligheten i en ort läggs ned försvinner även mötesplatsen, hur viktiga är mötesplatserna?

Vilken service är viktigast för en långsiktigt hållbar utveckling på landsbygden?

Vilka andra möjligheter att tillgodose behoven av service finns än de som är tillgängliga idag?

Uppdrag

Länsstyrelserna har fått i uppdrag av regeringen att arbeta fram regionala serviceprogram för kommersiell och offentlig service på landsbygden. De regionala serviceprogrammen, RSP, ska arbetas fram under 2009 och kommer att gälla till och med 2013. I samband med uppdraget om regionala serviceprogram har regeringen tilldelat länsstyrelserna särskilda medel som främst ska användas för att öka tillgängligheten till bensinstationer och livsmedelsbutiker.

Ett annat nytt uppdrag till länsstyrelserna från Regeringen är uppdraget att bevaka om tillgången till betaltjänster på landsbygden motsvarar samhällets behov. Betaltjänstfrågan kommer att samordnas med det regionala serviceprogrammet. Betaltjänsterna omfattar betalningsförmedling, kontantuttag och dagskassehantering. Länsstyrelsen i Dalarnas län har samordningsansvar för uppdraget.

Utredningen *Lokal service i samverkan* med Lars Högdahl som utredare kommer under hösten 2009 med sitt slutbetänkande. Uppdraget var hitta former för lokal service i samverkan. Målet med arbetet är att förbättra tillgängligheten till offentlig service i hela landet och att möjliggöra en fortsatt effektivisering av den offentliga tjänsteproduktionen.

Syfte

Länsstyrelsen i Södermanlands län har valt att göra denna breda kartläggning som grund för de uppdrag vi fått inom lokal service. Förutsättningarna för lokal service ser olika ut i olika län och därför är det viktigt att känna till de regionala och lokala förutsättningarna och behoven.

Kartläggningen är en nulägesbeskrivning som ska leda fram till ett regionalt serviceprogram för Södermanlands län. Kunskap om tillgängligheten till kommersiell och offentlig service på landsbygden ska utgöra ett beslutsunderlag för länets regionala serviceprogram och ett underlag för prioriteringsdiskussioner och insatser.

Genomförande och tidsplan

Underlag för kartläggningen har hämtats genom kontakter med livsmedelsbutiker, bensinstationer och andra serviceställen på landsbygden i Södermanland men även kommunerna har bidragit med kunskap om servicen i länet. Föreståndare för livsmedelsbutiker och bensinstationer på landsbygden har intervjuats per telefon. En del av kartläggningen baseras på information från hemsidor. Rapporter från nationella myndigheter och organisationer samt tidigare kartläggningar som genomförts i länet har använts. Resultatet av kartläggningen förankras hos myndigheter och organisationer i länet samtidigt som en dialog om länets Regionala serviceprogram har påbörjats. Programmet färdigställs under hösten 2009 för att sedan gälla 2010 till 2013.

Upplägg

Efter det inledande kapitlet följer ett avsnitt om utvecklingen på landsbygden i Södermanland. Därefter beskrivs servicen på landsbygden i varje kommun. I kapitel 4 beskrivs förändringar som sker och problem som finns i Sverige idag. De områden som står inför de mest omfattande förändringarna får större plats i kartläggningen medan andra delar kommer att beskrivas mer övergripande. Därefter följer ett kapitel om det regionala serviceprogrammet, finansieringsmöjligheter och information om det fortsatta arbetet med länets regionala serviceprogram. Bakgrundsmaterialet redovisas i slutet av kartläggningen.

Kartor över Södermanland visar var olika typer av service finns. Kartorna visar en nulägesbild och uppdaterades senast 2009-11-04.

Eftersom det här är en kartläggning av lokal service på landsbygden kommer inte den service som finns i tätorterna att finnas med. Dessutom kommer orter utan service att lämnas utanför kartläggningen. Stallarholmen och Åkers Styckebruk ingår i kartläggningen trots att de är tätorter med den definition som används, detta på grund av de befolkningssiffror länsstyrelsen hade tillgång till när kartläggningen påbörjades

Definitioner

I kartläggningen används begreppen kommersiell och offentlig service. Avgränsningen mellan kommersiell och offentlig service är numera inte helt enkel. Många

servicefunktioner som tidigare var offentliga har idag mer kommersiella inslag; privatskolor, apotek och post. Dessutom har många butiker flera olika servicefunktioner. Därför har länsstyrelsen valt att i kartläggningen använda rubrikerna Kommersiell service, Offentliga funktioner, Skattefinansierad service och Statlig samhällsservice.

Definitionerna som används i kartläggningen baseras på Glesbygdsverkets definition av landsbygd som Länsstyrelsen i Södermanlands län även använder i genomförandestrategin för Landsbygdsprogrammet. Glesbygdsverkets definition är: Glesbygder har mer än 45 minuters bilresa till närmaste tätort större än 3 000 invånare samt öar utan fast landförbindelse. Tätortsnära landsbygder finns inom 5 till 45 minuters bilresa från tätorter större än 3 000 invånare. Tätorter har mer än 3 000 invånare och till tätorter räknas även området inom 5 minuters bilresa från tätorten.

Eftersom Södermanland i stort sett saknar glesbygd används i kartläggningen definitionerna:

Tätort	orter med 3000 invånare eller fler samt område runt om inom 5 minuters bilresa.
Landsbygd	orter med färre än 3000 invånare samt öviga områden och öar.

2. Utvecklingen på landsbygden i Södermanland

Serviceutbudet minskar

Den sörmländska landsbygden förändras och genom utvecklingen växer en ny landsbygd fram. Idag sker stora förändringar inom ett flertal områden som påverkar utbudet av service. I vissa fall styr marknaden och människors val utvecklingen och i andra fall sker reformer och avregleringar i samhället. Några mönster är tydliga.

Antalet livsmedelsbutiker och bensinstationer minskar. Ett flertal livsmedelsbutiker och bensinstationer har lagts ner på landsbygden i Södermanland under de senaste åren. Innehavarna av livsmedelsbutiker, servicebutiker och bensinstationer med låg omsättning uttrycker osäkerhet om hur länge de kommer att fortsätta att driva sin verksamhet. Det gäller särskilt i orter med få invånare. Flera av de personer som intervjuats i samband med kartläggningen känner ett personligt ansvar för att befolkningen ska kunna behålla den service de behöver. Det är särskilt tydligt hos de personer som driver ortens enda bensinstation eller det enda stället där invånarna kan köpa livsmedel.

Antalet barn minskar i många mindre skolor. Kommunernas ekonomi är ansträngd och i flera av kommunerna har politiker talat för nedläggning av landsbygdsskolor. Samtidigt vill invånarna ha kvar sin skola och ser en nedläggning som ett hot mot ortens framtid. Under hösten 2009 läggs tre landsbygdsskolor ned i länet.

Effektivisering och reformer sker inom flera områden. Posten har genomfört en stor reform och numera finns endast postombud kvar. Apoteket har inte längre monopol på läkemedelsförsäljning i Sverige vilket kommer att innebära konsekvenser för tillgång till service på landsbygden. Myndigheter slås ihop och effektiviseras och servicekontor ersätter delar av offentlig service.

I stort sett har landsbygden i Södermanlands län en relativt god tillgång till service. Men om trenden fortsätter kommer det att bli glesare mellan serviceställen. Antalet livsmedelsbutiker kommer att minska och de bensinstationer som finns kvar på landsbygden kommer i stor utsträckning att vara obemannade automatstationer. Skolor och äldreboenden koncentreras till tätorterna. De mindre tätorterna på landsbygden kan komma att mista sitt sista serviceställe.

Vad behövs för att långsiktigt behålla en levande landsbygd i Sörmland?

Är det samordning av olika former av service i strategiska servicepunkter?

Är det insatser för att lösa enskilda individers eller grupper behov?

Vilka insatser från samhället är viktigast för landsbygdsbefolkningen?

Effekter av nationella beslut

En alltmer ambitiös lagstiftning har ökat kostnaderna för att bedriva verksamheter och företag. Lagar och förordningar som syftar till att göra samhället bättre kan få negativ effekt för mindre företag som saknar tillräckliga ekonomiska resurser. Exempel är kassalagen, pumplagen och saneringsansvar vid nedläggning av bensinstationer.

Andra nationella beslut har syftet att stödja företag på landsbygden och kan hjälpa dem att utvecklas. Ett exempel är den nya möjligheten inom Landsbygdsprogrammet att ge stöd för att förbättra bredbandsinfrastrukturen i landet. På de platser där marknaden inte anser att det är lönsamt att bygga ut bredband kan staten ta vid.

Effekter av regionala beslut

Beslut som tas på regional nivå påverkar också landsbygdsbefolkningens möjligheter att bo och verka på landsbygden. Exempel är när busslinjer läggs ned och att hemsändningsbidragen upphör.

Vissa av Länstrafikens busslinjer läggs ner på grund av besparingar och för få resenärer. Vid förhandlingarna om kollektivtrafiken kan kommunerna bevaka serviceaspekten och de kan med egna medel finansiera kompletterande kollektivtrafik.

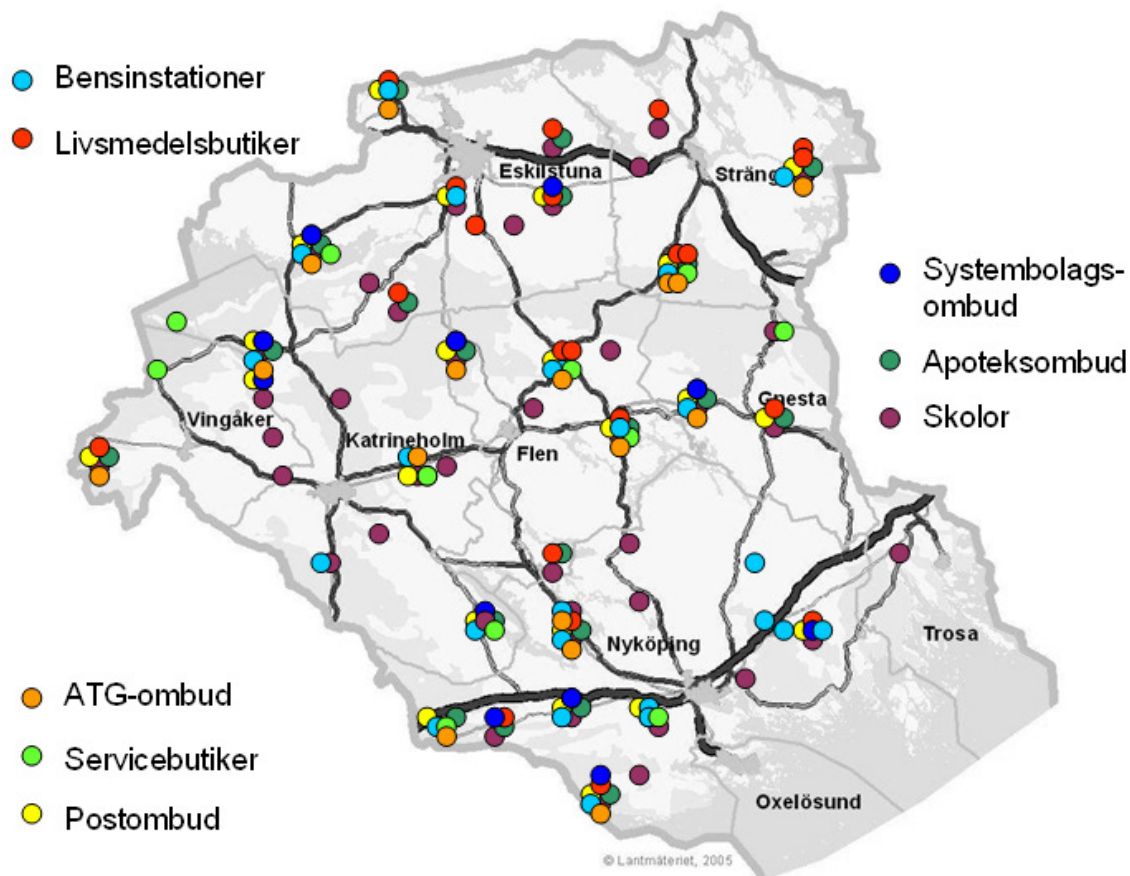
Från och med 2010 upphör Regionförbundet Sörmlands åtagande att utbetala bidrag till hemsändning av varor från livsmedelsbutiker. Hemsändningsbidraget har varit ett stöd till livsmedelsbutikernas service till framför allt äldre på landsbygden. Resultatet är negativt för de landsbygdsbutiker som idag kan erbjuda hemsändning av varor och det är oklart i hur stor utsträckning det kommer att påverka tillgängligheten till livsmedel. Det kan i förlängningen påverka livsmedelsbutikernas möjligheter att finnas kvar på landsbygden.

Regionförbundet Sörmland är en politiskt styrd organisation vars högsta beslutande organ är regionstyrelsen. Där finns representanter från medlemmarna, de nio kommunerna och landstinget i Södermanlands län. Länsstyrelsen och Regionförbundet har delat ansvar för den regionala utvecklingen i länet.

Effekter av kommunala beslut

Kommunernas beslut påverkar i hög grad förutsättningarna för att leva och bo på landsbygden. Tillgång till skolor och äldreboenden är exempel på sådana beslut. Mindre barnkullar leder till att antalet elever i landsbygdsskolorna minskar. De senaste åren har flera av länets kommuner tagit beslut om att lägga ned skolor på landsbygden. I vissa fall har ortinvånarnas protester resulterat i att de fått behålla sin skola, i andra fall läggs skolor ned. Det finns även exempel på att invånarna tagit initiativ till att starta egen friskola. När skolan läggs ner kan det innebära en längre resväg till skolan för barnen eller att barnfamiljer väljer att inte flytta till orten.

3. Sammanfattning av lokal service i Södermanland

Service i länet

Kartan med sammanställning av service visar ett servicenät med relativt jämn spridning över länets delar. Men det finns vissa områden som med sörmländska mått har mindre bra tillgång till service. Det är främst områden som är glest befolkade som har ett mindre serviceutbud. Långsiktigt hållbar lokal service förutsätter ett tillräckligt stort befolkningsunderlag.

I jämförelse med många andra län är avstånden korta mellan de större orterna i Södermanlands län. I tätorterna finns god tillgång till olika typer av kommersiell och offentlig service. De större tätorterna fungerar ofta som servicepunkter för omgivande landsbygd. Många människor som bor på landsbygden får del av denna service vid till exempel arbetsresor medan de personer som är mer knutna till landsbygden får sämre tillgång till service.

Eftersom denna kartläggning handlar om lokal service på landsbygden beskrivs servicen utifrån ett landsbygdsperspektiv. Kartorna visar endast den service som finns utanför orter med fler än 3000 invånare.

Vilka serviceinsatser bör prioriteras?

Ska områden med låg tillgång till service prioriteras eller ska livskraftiga områden utvecklas som servicepunkter för ett större område?

Sammanfattning av lokal service per kommun

Eskilstuna

Eskilstuna kommun hade den 31 december 2008 92 560 invånare och är den största kommunen i länet. Centralorten Eskilstuna ligger mitt i kommunen och förutom den finns tätorterna Torshälla och Hällbybrunn. De flesta mindre orterna i kommunen har minskat i antal mellan 1990 och 2005.

Enligt vad som framkommit i kartläggningen finns de enda bensinstationerna på landsbygden i Hållsta och Stora Sundby i västra delarna av kommunen. Under senare delen av 2000-talet har Hällberga förlorat sin livsmedelsbutik och Skogstorp öppnat en livsmedelsbutik. Grundskolorna i Hållsta och Hällberga har hotats av nedläggning men får efter invånarnas protester behålla sina skolor. Högstadieskolan Hammargärdet i Stora Sundby kommer att läggas ned stegvis.

Flen

Flens kommun hade den 31 december 2008 16 133 invånare. Centralorten Flen är kommunens enda tätort. Alla mindre orter har minskat i antalet invånare mellan 1990 och 2005 men kommunen har många sommarboende som bidrar till befolkningsunderlaget för lokal service.

Under senare delen av 2000-talet förlorade Vadsbro sin livsmedelsbutik. I Malmköping finns Jonssons livsmedelsbuss som kör ut livsmedel till personer på landsbygden. Bensinstationer på landsbygden finns endast i Malmköping. Sigridslunds skola i Årdala utanför Sparreholm har lagts ned hösten 2009. I södra delarna av kommunen finns en skola i Bettna, nära gränsen till Nyköpings kommun.

Gnesta

Gnesta kommun hade i mars 2009 10 193 invånare. Centralorten Gnesta är kommunens enda tätort. Antalet invånare har varit relativt konstant i landsbygdsorterna Björnlunda och Stjärnhov mellan 1990 och 2005.

Nästan all service på landsbygden i Gnesta kommun finns i Stjärnhov och Björnlunda. 2008 lades bensinstationen ned i Björnlunda och nu finns den enda bensinstationen på landsbygden i Stjärnhov. Laxne, längst norrut i Gnesta kommun, har en liten

servicebutik som har öppet på sommaren. Skolor på landsbygden finns i Björnlunda, Laxne och Stjärnhov.

Katrineholm

Katrineholms kommun hade i juni 2009 32 365 invånare. Den enda tätorten i kommunen är centralorten Katrineholm. Sedan 1990 har antalet invånare minskat i de flesta mindre orter men ökat i Strångsjö.

Bensinstationen i Valla har lagts ned, likaså livsmedelsbutiken i Forssjö. I södra delarna av kommunen finns ingen livsmedelsbutik. Under 2008 lades skolan ned i Flodafors men hösten 2009 startades Flodabygdens friskola.

Nyköping

Nyköpings kommun är länets näst största kommun med fler än 50 000 invånare. Antalet invånare har minskat i de flesta mindre orterna men har ökat i Bergshammar.

Det finns ett antal bensinstationer på landsbygden, främst längs med E4:an. Under senare delen av 2000-talet har Vrena och Buskhyttans livsmedelsbutiker lagts ned. I norra delarna av kommunen finns numera inte någon livsmedelsbutik. I området Råby och Runtuna finns ingen lokal service förutom grundskolor.

Oxelösund

Oxelösunds kommun hade den 31 december 2008 11 170 invånare. Alla former av service finns i tätorten Oxelösund. Någon egentlig landsbygd finns inte i Oxelösunds kommun med undantag för skärgården.

Strängnäs

Strängnäs kommun har cirka 32 000 invånare och tätorterna i kommunen är Strängnäs och Mariefred. Service på landsbygden är i stort koncentrerat till Åkers Styckebruk och Stallarholmen. Antalet invånare har ökat i Stallarholmen mellan 1990 och 2005.

Åkers Styckebruk och Stallarholmen har livsmedelsbutiker och bensinstationer. Det finns dessutom en livsmedelsbutik på Fogdö. Strängnäs kommun har två medborgarkontor på landsbygden, ett i Åkers Styckebruk och ett i Stallarholmen, både är lokaliserade till skolornas lokaler.

Trosa

Trosa kommun hade i mars 2009 11 417 invånare. Tätorterna i kommunen är Trosa och Vagnhärad. Avstånden i kommunen är korta och den enda service som finns utanför tätorterna är en skola i Västerljung. Antalet invånare i Västerljung och Sund har ökat mellan 1990 och 2005. Trosa kommun har ett stort antal sommarboende i sommarstugeområden och i skärgården. Det är relativt vanligt att sommarboende bosätter sig permanent i sina sommarstugor.

Vingåker

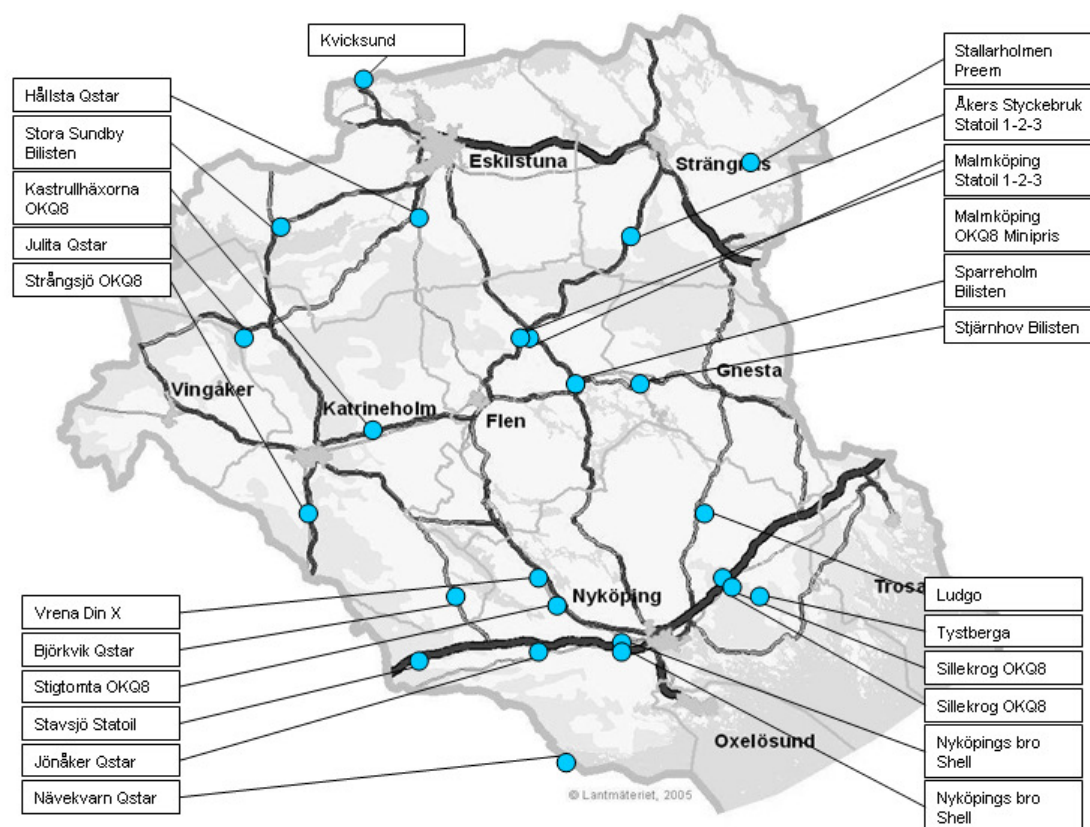
Vingåkers kommun med centralorten Vingåker hade i juni 2009 8 912 invånare. Högsjö har minskat i antalet invånare mellan 1990 och 2005 medan Marmorbyn har ökat i antal.

Det finns en livsmedelsbutik i Högsjö och en virtuell livsmedelsbutik i Österåker med utkörning till kunder. Sedan bensinstationen lades ner i Högsjö finns ingen bensinstation på landsbygden men det håller på att byggas en automatstation vid riksväg 52. I Högsjö har lokalbefolkningen tagit initiativ till att ersätta den nedlagda benstationen med en ny automatstation. Under 2009 läggs skolorna ned i Baggetorp och Österåker i Vingåkers kommun, i de östra delarna av kommunen. De skolor som finns kvar på landsbygden ligger i Högsjö och i Marmorbyn, även de i de östra delarna.

4. En nulägesbeskrivning av servicen

Kommersiell service

Bensinstationer

Bilden visar bensinstationer på landsbygden i Södermanland.

Bensinstationer läggs ner i hela Sverige i mindre orter och på landsbygden och de senaste åren har nedläggningstakten ökat. Orsaker till nedläggningar är dels att omsättning är för låg då många väljer att tanka i samband med arbetsresor och dels att de stora bensinbolagen vill lägga ner mindre, olönsamma bensinstationer. Företrädare för branschen är överens om att det råder en överetablering av bensinstationer i Sverige. Svensk Bensinhandel bedömer att cirka 1 000 bensinstationer kommer att läggas ned i Sverige under de kommande tre åren, vilket främst kommer att drabba små stationer på landsbygden. Samtidigt satsar företag som Qstar och Bilisten på drivmedelsförsörjning i de mindre orterna.

Mellan 1969 och 1994 lades omkring 5 000 bensinstationer ned i Sverige. Sedan 2002 har antalet minskat med ungefär 20 procent och under 2008 minskade antalet bensinstationer från 3 600 till 3250, cirka 10 procent.

I Södermanland lades bensinstationer i Högsjö och i Björnlunda ned 2008. 2009 sker en ny etablering i Vingåker med en automatstation i anslutning till rondellen vid riksväg 52.

Pumplagen innebär att stationer som säljer över 1 000 m³ liter per år måste sälja minst ett förnybart bränsle som till exempel etanol. Pumplagen är menad att förenkla tillgången till förnybara drivmedel och på så sätt bidra till en bättre miljö. Men för enskilda företagare kan det innebära investeringar på 500 000 kr. Många av de försäljningsställen som är föremål för diskussioner om nedläggning säljer dock under 1 000 m³ per år och berörs inte av lagen.

Innehavare av bensinstationer har enligt lag ett *saneringsansvar* som innebär att vid en nedläggning ska marken undersökas och vid behov saneras. Detta ska förhindra att föroreningar blir kvar i marken. Kostnaderna för en sanering kan vara upp emot 2 miljoner kronor och genomsnittskostnaden för en sanering uppskattas till 400 000 kronor. Saneringsansvaret kan försvåra ägarbyten då det kan vara svårt att hitta en entreprenör som är beredd att överta bensinstationen för fortsatt drift.

Tidigare var de flesta bensinstationer bemannade och pumparna tillhörde butiken som låg i anslutning. Detta håller på att ändras. Bemannade bensinstationer hyr ut pumparna för att ha råd att behålla butiken. Man kan säga att pumparna är obemannade men att butiken är bemannad. På en ort i länet har Qstar skrivit på ett avtal om att hyra pumparna i tio år. Innehavaren av butiken hoppas på så sätt ha säkrat ortens bensinförsörjning tio år framåt.

Det finns många goda exempel på hur en mindre ort kan behålla eller öppna en ny bensinstation, både i länet och utanför. I Högsjö lade OKQ8 ned bensinstationen 2008. Sedan dess är engagemanget för att få en ny bensinstation stort. Högsjö Kulturmiljöförening har startat ett projekt med målsättningen att få en ny bensinstation i Högsjö. Många av dem som bor i Högsjö arbetar också där och har behov av tillgång till bensin på nära håll. Närmaste bensinstation finns i Vingåker, 1,5 mil bort.

2007 beslutade OKQ8 att lägga ned bensinstationen i Nävekvarn i Nyköpings kommun. Efter det arbetade ortinvånarna för att få en ny bensinstation på orten. Tillsammans med Nyköpings kommun fick de bensinbolaget Qstar att satsa på en etablering av en kombinerad båt- och bensinmack. Eftersom båtar kan tanka bensin i Nävekvarn nu kan det leda till att fler turister kommer dit. Invånarna i Nävekvarn har visat stort engagemang och har bidragit med grävmaskiner och lokala frivilliga arbetare har byggt taket till stationen.

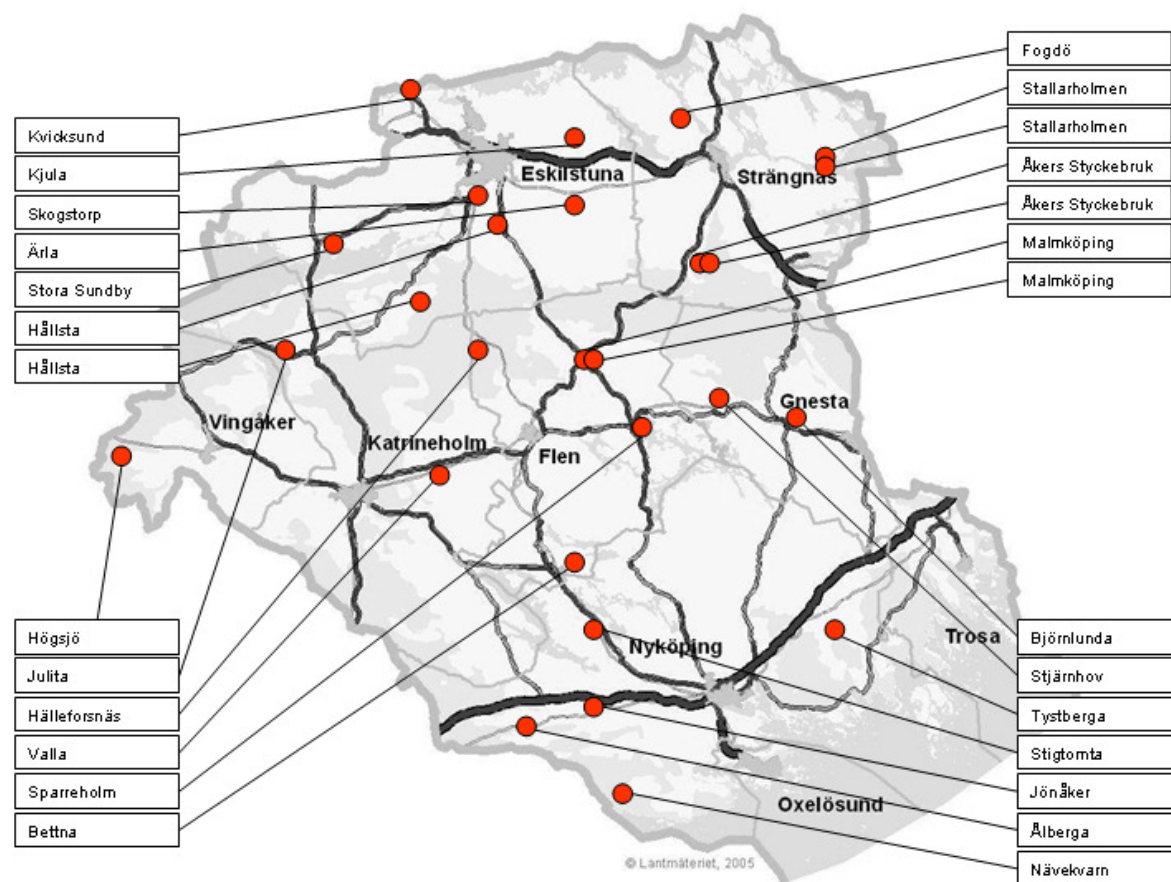
Bensinstationen i Rejmyre i Östergötland lades ner 2008. Med hjälp av Leader Gränslandet och leadermetoden ledde lokalbefolkningens initiativ till en ny bensinstation. 2009 öppnades en Qstar automatstation. Försäljningen av drivmedel går bra i Rejmyre, främst på grund av att personerna som bor i Rejmyre väljer att tanka där. Rejmyre har blivit en förebild för andra småorter som vill behålla sina bensinstationer.

I Värmland har ett tjugotal bensinstationsägare skapat nätverket *Byamacken* för att samarbeta kring bland annat leveranser och tekniska frågor. Tillsammans kommer de

upp i de volymer som krävs för att bensinstationerna ska kunna finnas kvar långsiktigt. I Blekinge, Kalmar och Kronobergs län ska projektet *Rädda landsbygdens bensinstationer* bevara och utveckla drivmedelsförsäljningen på landsbygden.

Myndigheten för tillväxtpolitiska utvärderingar och analyser, Tillväxtanalys, arbetar nu med att uppdatera och förbättra det statistiska underlaget över bensinstationer i Sverige. En karta över Sveriges bensinstationer som varje länsstyrelse har möjlighet att uppdatera kontinuerligt ska göra det enklare att följa utvecklingen. Under den närmaste tiden kommer förändringarna att följas upp med ett kortare intervall än på årsbasis.

Livsmedelsbutiker

Bilden visar livsmedelsbutiker på landsbygden i Södermanland.

Antalet livsmedelsbutiker på Sveriges landsbygd har minskat under flera decennier vilket har ökat avståndet till närmaste butik för många människor på landsbygden. Mellan 2002 och 2008 miste totalt 541 orter sin sista butik. När en ort förlorar sin livsmedelsbutik försvinner ofta även annan service. Ett problem för livsmedelsbutikerna på landsbygden är att varuleverantörerna ställer krav på mängden varor som ska köpas in. Ofta får varor kasseras då efterfrågan på orten inte motsvarar varuleverantörernas krav.

Sedan 2003 har fem livsmedelsbutiker på landsbygden i Södermanland lagt ner sin verksamhet och sedan 1993 har antalet livsmedelsbutiker på landsbygden i länet halveras.

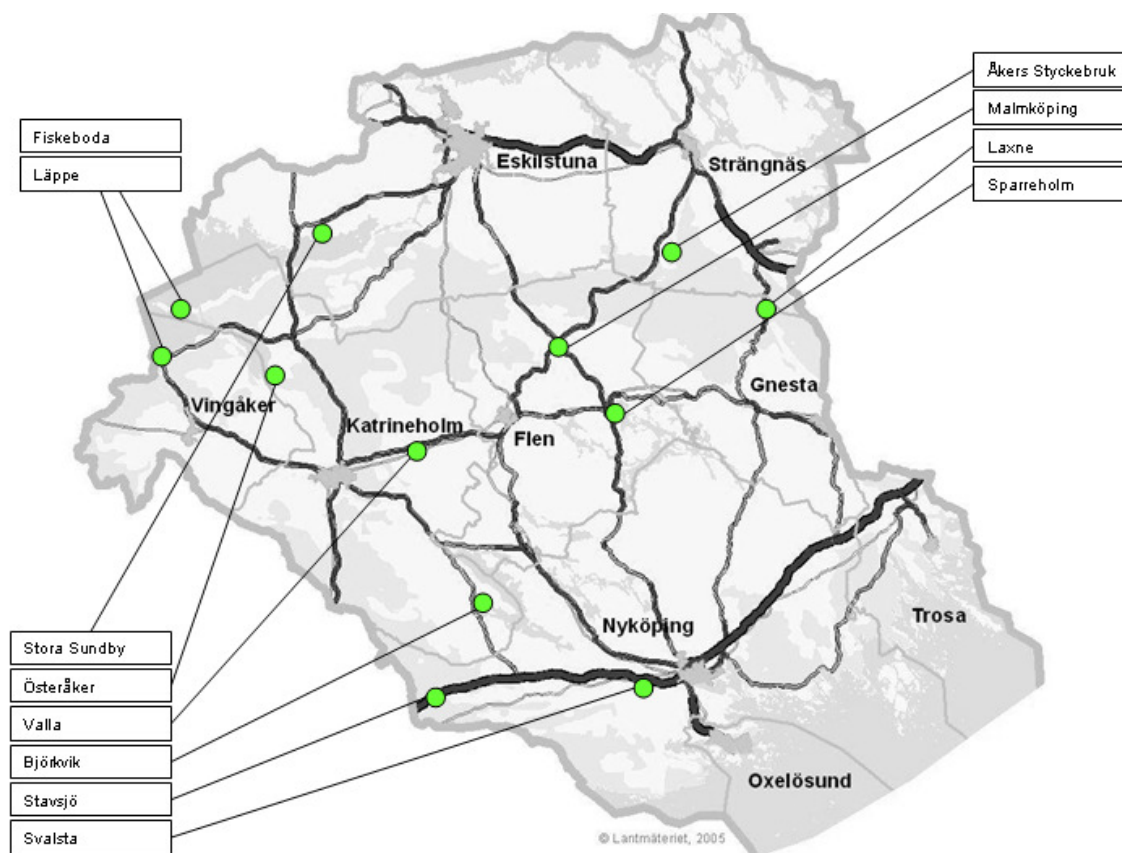
Den nya *kassalagen*, Lag (2007:592) om kassaregister, upplevs betungande för många företagare på landsbygden. Kassalagen innebär att företagen måste investera i en ny kassaapparat för kontanthantering. En sådan kostar runt 20 000 kronor och är en stor investering för en företagare i en butik med låg lönsamhet. Syftet med kassalagen är att försäljningen ska redovisas mer noggrant för att öka kundernas säkerhet. Lagen gäller alla butiker som har en omsättning över 171 200 kronor per år, ungefär 40 procent av Sveriges kassor.

De senaste 15 åren har samhället stöttat livsmedelsbutikerna med olika finansiella stöd för investeringar i butikerna. Många av de mindre butikerna på landsbygden i Södermanland har fått stöd från länsstyrelsen men trots det klarar sig butikerna oftast endast en begränsad tid.

För att säkra tillgången till livsmedel på landsbygden kan ibland krävas nya kreativa lösningar. Österåkers lanthandelscenter är ett exempel på hur man kan ersätta en livsmedelsbutik som lagts ned. Efter att Österåkers livsmedelsbutik lades ned 1998 startades en virtuell lanthandel som ett EU-projekt inom Leader+. Idag kan man beställa livsmedel via Internet eller via Österåkers sockenstuga. Lanthandeln hämtar upp varorna på ICA i Vingåker och dagen efter beställningen finns livsmedlen tillgängliga i sockenstugan eller körs ut till kunden. Sockenstugan har även ett café och fungerar som postombud. Österåkers lanthandel drivs ideellt. Hittills har butiken fått hemsändningsbidrag men ungefär hälften av hemsändningsbidraget har gått tillbaka till Vingåkers kommun i form av hyra.

När livsmedelsbutiken lades ner i Vrena i Nyköpings kommun fick många äldre svårt att ta sig till närmaste livsmedelsbutik. I oktober 2008 tog Vrenabygdens intresseförening initiativ till en bilkedja som innebär att pensionärer på orten skjutsas till Stigtomtas ICA-affär och apoteksombud. Två gånger per vecka finns möjligheten att få hem mat och andra dagligvaror samt mediciner. Intresseföreningen får 150 kronor i hemsändningsbidrag från kommunen för varje resa. Dessa pengar går vidare till föreningslivet i Vrena och det är varje chaufför som bestämmer till vilken förening bidraget ska gå. Vrenabygdens intresseförening har ett avtal med Nyköpings kommun om hemsändningsbidrag fram till 2011.

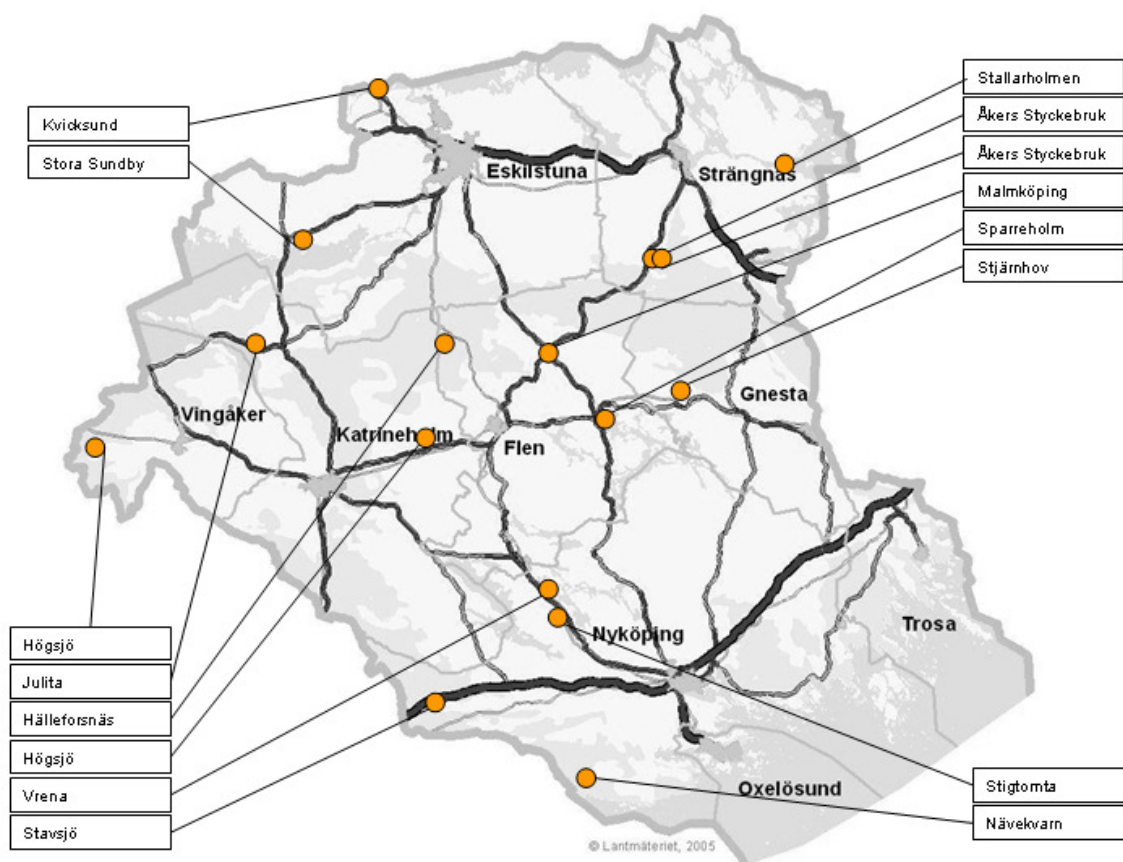
Övriga serviceställen

Bilden visar serviceställen på landsbygden i Södermanland.

Förutom livsmedelsbutiker och bensinstationer finns andra serviceställen som fyller viktiga funktioner i mindre orter. Det kan vara lokala kiosker och servicebutiker som är ombud för post eller apotek för ortens invånare eller butiker som har ett mindre utbud av livsmedel.

Spelombud

Bilden visar ATG-ombud på landsbygden i Södermanland.

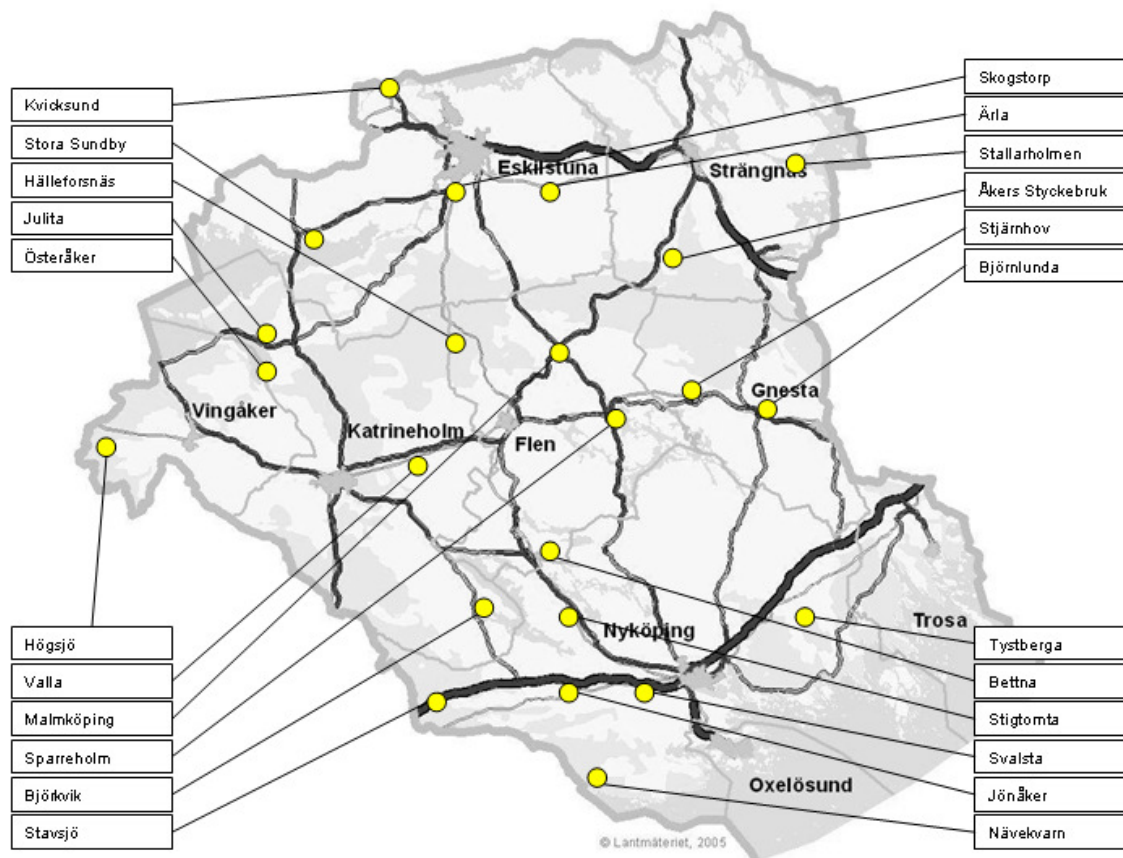
Svenska Spel ägs av staten och anordnar spel och lotterier efter tillstånd av regeringen. Pengarna går tillbaka till idrotten, övriga folkrörelser och statskassan. Idag har Svenska spel cirka 6 800 ombud varav 615 är ensamma på orten och 253 är glesbygdsombud. De ombud som finns i glesbygden är i stort sett olönsamma. Att de ändå finns kvar beror på att det sedan mitten av 1990-talet finns en överenskommelse mellan Svenska spel och Glesbygdsverket. Spelet är viktigt för de flesta ombud, inte bara som inkomst utan även det mervärde och den påverkan den har på den övriga omsättningen i butiken.

ATG har funnits sedan 1974 och har monopol på spel på hästar i Sverige. ATG:s överskott går varje år tillbaka till hästsporten. Det finns ungefär 2 000 spelombud i Sverige och man kan även spela via Internet eller sin mobiltelefon.

I *Spelutredningens* uppdrag ingår att föreslå en uppstramning och modernisering av spelregleringen för att kommersiella intressen ska kunna få tillstånd att anordna vadhållning. Tillstånden ska ge rätt att anordna vadhållning hos spelombud och över Internet. Utredningen föreslår att det statsägda Svenska Spel inte längre anordningar denna spelform.

Offentliga funktioner

Postombud och lantbrevbärare

Bilden visar postombud på landsbygden i Södermanland.

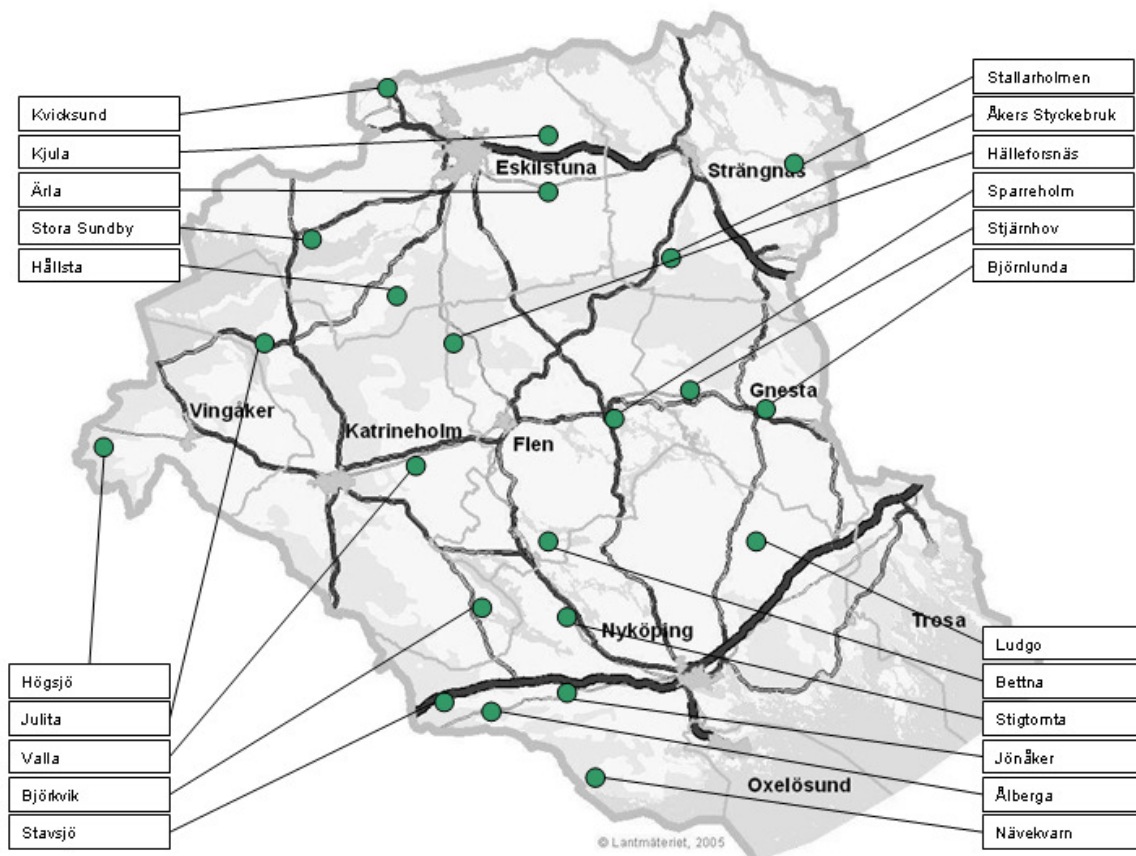
Posten har omstrukturerat sin verksamhet och numera finns Postens service främst som postombud i livsmedelsbutiker och på bensinstationer. Posten har avtal med ICA, Axfood, OK/Q8 och Pressbyrå/7-eleven och enskilda butiker för att nå ut till kunderna. Posten har fått i uppdrag av staten att tillhandahålla rikstäckande postservice fem dagar i veckan. Företagskunderna står för runt 95 procent av Postens intäkter.

Postens lantbrevbärare delar ut post till personer bosatta på landsbygden. Den som är över 80 år eller har en funktionsnedsättning kan i vissa fall genom utsträckt lantbrevbärarservice få posten utdelad vid bostaden även om de bor långt ifrån brevbärarens ordinarie väg. Lantbrevbärare kan även skicka och hämta ut paket. Postens lantbrevbärare fyller en viktig funktion för postservice och grundläggande betaltjänster för äldre och funktionshindrade, läs *Betaltjänster*.

Företaget Bring Citymail är en annan postleverantör på landsbygden som funnits sedan 1991. Företag kan använda sig av Bring Citymails tjänster för att nå ut till kunder och potentiella kunder. Bring delar varken ut privat post eller samhällsinformation utan

endast post från företag till ett urval av människor. Ibland åker postbilar från Posten och Bring samma sträcka vid ungefär samma tidpunkt men de utgår från olika intressen och syften.

Apotek

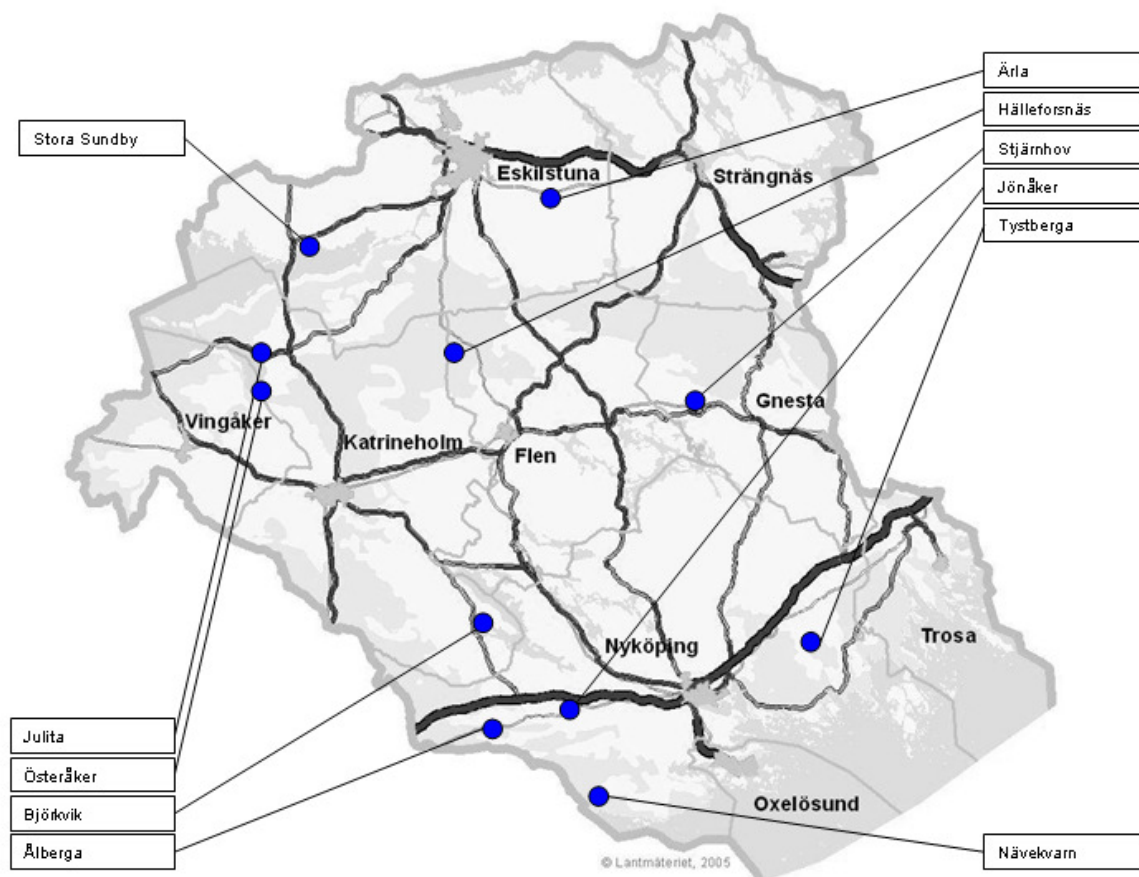

Bilden visar apoteksombud på landsbygden i Södermanland.

Apoteksombuden har en viktig funktion för personer som bor på landsbygden, inte minst för många äldre och funktionshindrade. Apoteket har haft monopol på försäljning av läkemedel i Sverige fram till 2009 men kommer nu att bli en av flera som konkurrerar på marknaden. Apoteket har haft ungefär 880 apotek och 860 apoteksombud som varit ”butik-i-butiken” hos livsmedelsbutiker och andra lokala servicegivare. Ungefär två tredjedelar av dagens apotek beräknas få ny ägare under hösten 2009 men enligt uppgift kommer inga apotek att läggas ner. Ambitionen är att läkemedel ska bli mer lättillgängliga men konsekvensen kan bli den motsatta för landsbygden om lokala servicegivare inte vill ta över försäljningen.

Numera kan man beställa och köpa receptfria läkemedel från Apotekets hemsida. Varorna skickas då via post eller hämtas ut hos ett apotek eller apoteksombud.

Systembolagsombud

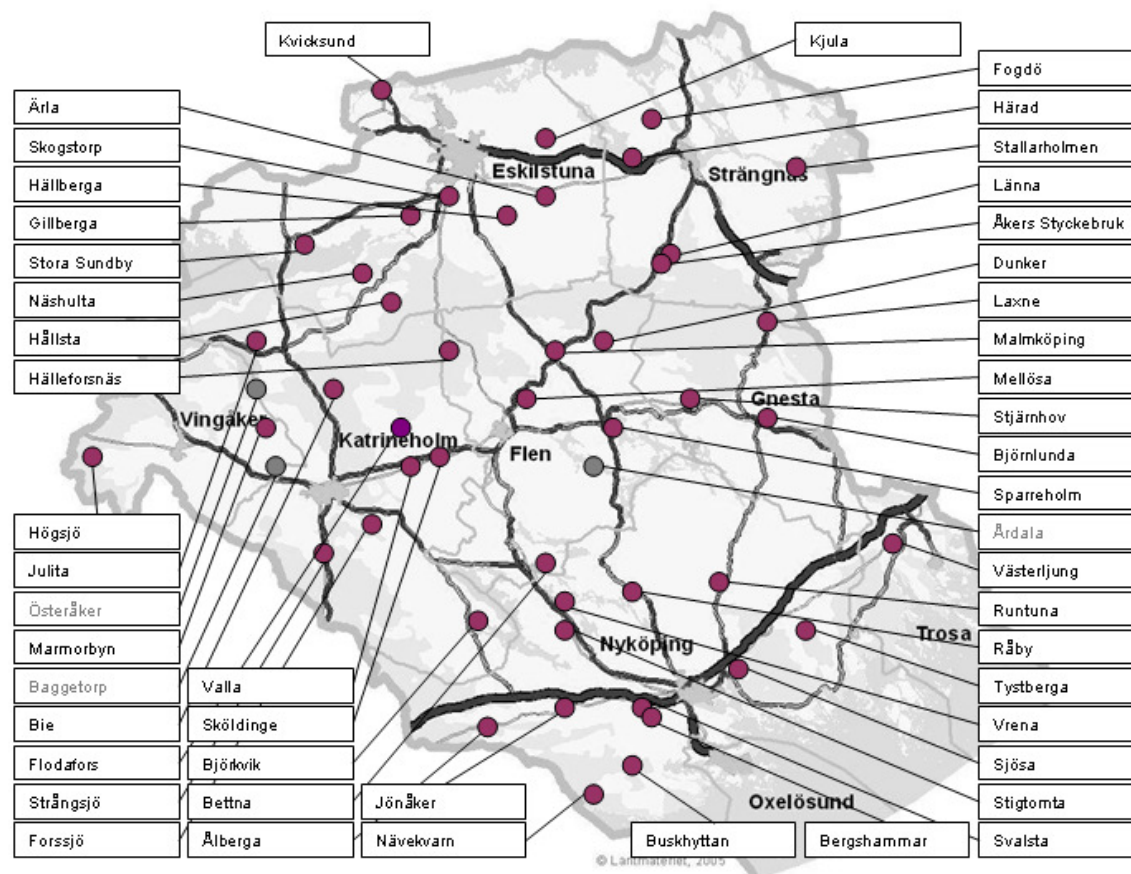

Bilden visar ombud för Systembolaget på landsbygden i Södermanland.

Systembolaget bildades 1955 och har sedan dess haft monopol på alkoholförsäljningen i Sverige. Det finns cirka 410 butiker och 520 ombud över hela landet. Systembolagets ombud finns på mindre orter och på landsbygden. Hos ombud kan man beställa varor ur hela sortimentet och sedan hämta dem efter några dagar och beställningen levereras till ombudet genom Posten. Ersättningen för att en butik är ombud för Systembolaget är låg, några få kronor per kund och beställd vara.

Skattefinansierad service

Skolor

Bilden visar grundskolor på landsbygden i Södermanland. De gråmarkerade skolorna lades ned hösten 2009.

Minskat elevantal, indragningar i ekonomin och politikens prioriteringar gör att framtiden för många skolor på landsbygden är osäker. För barnfamiljer kan en skola vara avgörande för att orten ska ses som attraktiv att flytta till och en skola kan betyda mycket för ortens identitet. En skola innebär arbetstillfällen och kan fungera som samlingsplats och möteslokal för bygdens vuxna.

Möjligheterna för föräldrarna att välja skola har ökat. Tidigare gick de flesta barn i närmast belägna skolan men numera har föräldrar mer specialiserade önskemål när det gäller barnets skolgång.

Antalet skolor i Sverige har minskat både i tätorter och på landsbygden under 2000-talet och minskningen har varit störst på landsbygden. Samtidigt har antalet friskolor ökat på landsbygden med 40 procent mellan 2000 och 2007, från 84 till 118 skolor. I Eskilstuna kommun har de kommunala skolorna 800 platser för mycket på grund av att elever har gått över till friskolor.

Idag finns 48 grundskolor på landsbygden i länet. Landsbygdsskolorna i Södermanland har minskat sitt elevunderlag under de senaste 10 åren. Många skolor har ett elevunderlag på 25–60 elever.

Skolan i Flodafors lades ned 2008. Under 2009 läggs skolorna ned i Baggetorp och Österåker i Vingåkers kommun och Sigridslund skola i Årdala nära Sparreholm i Flens kommun. Högstadieskolan Hammargärdet i Stora Sundby kommer att läggas ned stegvis. Men det tillkommer även nya skolor på landsbygden. Under hösten 2009 startas Flodabygdens friskola i Flodafors.

LOV

Privat vård och omsorg ökar och väntas öka de kommande åren. Sedan 1 januari 2009 gäller den nya *Lagen om valfrihetsystem*, LOV. LOV innebär att kommuner och landsting kan välja att överlåta valet av utförare till invånaren och på så sätt konkurrensutsätts verksamheten. LOV är avsedd att vara ett alternativ till upphandling. Lagen kan tillämpas på handikapp- och äldreomsorg samt hälso- och sjukvårdstjänster.

I takt med att möjligheterna att starta privata vårdföretag blir bättre så ökar antalet sysselsatta inom privat vård och omsorg. Mellan 1991 och 2004 ökade antalet privat anställda inom vård och omsorg med 64 000 personer i Sverige. Samtidigt har antalet offentligt sysselsatta minskat med 73 000 personer.

Barnomsorg

Förskolan är till för barn mellan 1 och 5 år. Förskolans uppgift är att lära och utveckla barnen, samt att göra det möjligt för föräldrar att studera eller arbeta. För de föräldrar som bor på landsbygden förenklas vardagen av tillgång till en förskola inte alltför långt bort ifrån hemmet. Förskolor finns i de flesta mindre orter i länet, även på orter där annan service saknas.

Äldreomsorg

Äldre personer som bor på landsbygden men inte längre klarar av vardagslivet på egen hand får tillgång till hemtjänst eller en plats på ett äldreboende. På vissa orter på landsbygden i Södermanland har äldreboenden lagts ned och de äldre hänvisas in till en tätort. Äldreboendet i Stigtomta har lagts ner under 2000-talet och nu hänvisas äldre personer som bor i och utanför Stigtomta till Nyköping.

Färdtjänst

Färdtjänst riktar sig till personer som på grund av funktionshinder har väsentliga svårigheter att resa med allmänna kommunikationsmedel eller förflytta sig på egen hand. För att vara berättigad att beställa färdtjänst krävs ett särskilt tillstånd som utfärdas av kommunen. Färdtjänstresorna samordnas ofta så att flera personer åker i samma taxi och hämtas och lämnas vid olika adresser.

Distriktssköterskemottagningar

Den 1 januari 2010 tar kommunerna över hemsjukvården från landstinget. Tidigare har en stor del av sjukvård i hemmet i Södermanland utförts av både landstinget och kommunerna. 87 distriktssköterskor som idag är personal hos Landstinget Sörmland kommer att erbjudas tjänster i kommunerna. Cirka 3 000 personer i Sörmland beräknas ha hemsjukvård idag, de flesta äldre personer med hemtjänst. Detta kommer troligtvis att påverka tillgängligheten till distriktssköterskemottagningar på landsbygden i länet.

Vårdcentralernas verksamhet ligger i tätorterna men man har även mottagning på vissa orter på landsbygden. Idag finns distriktssköterskemottagningar på 21 orter på den sörmländska landsbygden. Barnavårdscentraler finns på alla vårdcentraler i länet samt på några mindre orter.

Bibliotek

Tillgång till bibliotek och bibliotekstjänster kan vara viktigt för livskvaliteten, särskilt för äldre eller funktionshindrade som har svårt att ta sig till en tätort. Bibliotek finns i samtliga kommuner och på många mindre orter i länet. Katrineholms kommun har avsatt 1 miljon kronor för att behålla biblioteken på landsbygdsskolorna.

För de personer som inte själva kan ta sig till ett bibliotek finns ett antal andra alternativ:

- ”Boken kommer” är en service som innebär att böcker levereras hem till äldre och funktionshindrade personer. Denna service finns i kommunerna Eskilstuna, Trosa, Flen, Oxelösund och Vingåker. Bibliotekets personal som levererar dem hem till kunden. Det innebär tillgång till böcker kostnadsfritt och regelbundet.
- I Eskilstuna och Nyköpings kommuner finns bokbussar med turer utanför centralorten. Bokbussen stannar på många platser och det som inte finns på bokbussen kan beställas från stadsbiblioteken och levereras vid nästa busstur. Biblioteket i Vrena lades ned i mars 2009. Efter stängningen har personerna som bor i Vrena tillgänglighet till bokservice via Bokbussen. Bokbussarna i Katrineholms kommun är numera borttagna.
- I Gnesta kommun finns en boktaxi som kan göra ut böcker till personer som bor i Björnlunda eller Laxne och har svårt att ta sig till biblioteket.

Bussar

Tillgången till kollektivtrafik är en viktig samhällsservice för landsbygdens befolkning. Kollektivtrafiken behövs för skol- och arbetsresor och för att kunna ta del av den service som finns i de större tätorterna. Mindre orter har ofta endast skollinjer som följer mellan- och högstadiets skoltider. Skolskjutsarna var tidigare endast avsedda för skolbarn men nu är skolbussar även öppna för andra resande. Detta för att öka tillgången till bussavgångar för de landsbygdsboende.

I den vision som Regionförbundet Sörmland har antagit för framtidens kollektivtrafik prioriteras satsningar på arbetspendling och kommunikation mellan de större städerna. Regionförbundet Sörmland och Länstrafiken i Sörmland arbetar med en analys av hur kollektivtrafiken i länet ska utvecklas som kommer att bli klar tidigast våren 2010.

Vissa busslinjer läggs ned på landsbygden på grund av Länstrafikens besparingar och att busslinjerna har för få resenärer. Vid förhandlingarna om kollektivtrafiken har kommunerna möjlighet att bevaka den lokala serviceaspekten och de kan med egna medel finansiera kompletterande kollektivtrafik.

Ett antal alternativ kompletterar bussnätet i länet:

- Efterfrågestyrd trafik innebär att taxi kör på de ordinarie busslinjerna. De går oftast en eller två gånger i veckan, in till tätorten på förmiddagen och tillbaka på eftermiddagen med tid för att göra sina ärenden. Avgiften är densamma som för bussar.
- Kompletteringslinjer är trafik som kör utanför ordinarie busslinjer med taxi. Taxin körs efter tidtabell och avgiften är densamma som för buss. Kompletteringstrafik ska i normala fall hämta och avlämna passageraren vid bostaden.
- För personer som bor i vissa delar av Södermanlands skärgård finns Skärgårdstrafik. Avgiften är 30 kronor för en enkel resa. Resor går från Källviks brygga och Studsviks brygga och vid behov även andra sträckor. Om inga beställningar gjorts körs inte turen. Vid isbelagt vatten går trafik med svävar eller isgående båt.
- Byabussen kör mellan Dunkers församling och Malmköping. Bussen går måndagar och fredagar om det finns beställningar. Resan är gratis.
- I Österåker finns en taxibuss som går till Vingåker och tillbaka några timmar senare. Taxibussen går en gång om dagen på vardagar och resan ska beställas i förväg. Avgiften är densamma som för motsvarande resa med buss, 30 kronor och den hämtar vid bostad.
- Från och med nästa år kommer det att gå en buss mellan Trosa, Vagnhärad och Liljeholmen i Stockholm.

Statlig samhällsservice

Servicekontor

Från och med 2008 driver Skatteverket och Försäkringskassan 80 lokala servicekontor tillsammans och det kommer att öppnas fler. Planen är att det ska finnas 124 kontor i Sverige år 2011. I många av dessa finns även Arbetsförmedlingen. I framtiden kan nya

myndigheter ansluta sig till kontoren, till exempel den nya Pensionsmyndigheten. Servicekontoren gör att service kan finnas tillgänglig på orter där invånarunderlaget är för litet för ett kontor för varje myndighet.

Försäkringskassan finns i varje kommun i Södermanland, antingen i egna kontor eller i servicekontor tillsammans med andra myndigheter. Försäkringskassan kommer att ha enklare service tillgänglig på kommuner och myndigheter på mindre orter.

I Södermanland har Skatteverket kontor i Nyköping och i Eskilstuna.

Servicekontor i Södermanland:

- Åbrogården i Vingåkers kommun öppnades i september 2009. Där finns Försäkringskassan, Arbetsförmedlingen, kommunen, Polisen, Västra Sörmlands Räddningstjänst och Viadidakt (Katrineholm och Vingåkers kommuns gemensamma nämnd för vuxenutbildning, integration och arbetsmarknad). På Åbrogården kan man få rådgivning och blanketter för respektive myndighet. Polisen kommer att vara på plats på Åbrogården en dag i veckan och Försäkringskassan och Arbetsförmedlingen kommer att ta emot bokade besök och anordna informationsträffar.
- I Katrineholms kommun finns Kulturhuset Ängeln. Där finns bland annat bibliotek, Skatteverket, Försäkringskassa, café och konsthall. Där hålls även språkcafé och föreläsningar.
- I Strängnäs kommun finns två medborgarkontor på landsbygden; ett i Åkersskolan och ett i Stallarholmsskolan. Där finns information från kommunen, Skatteverket, Försäkringskassan och Arbetsförmedlingen och turistinformation.

Pensionsmyndigheten

Regeringen har beslutat att den pensionsadministration som i dag finns på Försäkringskassan och Premiépensionsmyndigheten ska samlas i en gemensam myndighet. Den nya myndigheten, Pensionsmyndigheten, startar sin verksamhet 1 januari 2010.

En central uppgift för pensionsmyndigheten blir information om pensioner och pensionssystemet. Internet och telefon är viktiga delar, men det kommer att finnas möjlighet till personliga kundmöten på lokal nivå.

Fram till den 1 januari 2010 har landshövdingen i Södermanlands län Bo Könberg en särskild roll i genomförandearbetet som samordnare för pensionsinformationen. Regeringen avser att utse Bo Könberg till ordförande i Pensionsmyndighetens styrelse från och med den 1 januari 2010.

Betaltjänster

Postens kassatjänster har sedan början på 2000-talet utförts av Svensk Kassaservice. Denna ersätts nu av ett statligt åtagande att erbjuda grundläggande betaltjänster på de orter där det inte tillgodoses av marknaden.

Post- och Telestyrelsen fick uppdraget att genomföra upphandlingar för betaltjänster och tjänsterna som upphandlats är:

- Betalningsförmedlingar och uttag av kontanter på orter och landsbygd utan kommersiella lösningar.
- Utsträckt service för äldre och funktionshindrade personer

Hittills har Post- och Telestyrelsen gjort bedömningen att marknaden ska ta hand om dagskassahanteringen. Företagare som behöver lämna in dagskassor förmodas anlita bank eller värdetransportföretag för att ta hand om dagskassorna. Det är inte alltid ett möjligt alternativ för småföretagare med låg omsättning. PTS har idag inga medel för kompletterande upphandlingar.

Mellan 2001 och 2008 lades ungefär 860 serviceställen för kassatjänster ned. Vid avvecklingen av Svensk Kassaservice togs 75 av de kvarvarande kontoren över av Nordea. Idag har Kassagirot ansvar för Svensk Kassaservice tidigare tjänster och dessa finns hos 600 ombud på bankkontor, livsmedelsbutiker och på andra serviceställen. Där kan man betala räkningar med kontanter och svenska bankkort, göra kontantuttag från vissa svenska bankkort och lösa in Plusgiros utbetalningsavier.

Det finns flera sätt att använda betaltjänster hemifrån. Med autogiro kan återkommande räkningar betalas automatiskt. Man kan även betala räkningar via sin Internetbank. På så sätt blir bredband med en pålitlig uppkoppling till Internet en viktig faktor för att personer som bor på landsbygden ska få tillgång till grundläggande betaltjänster. Det finns även vissa telefontjänster där man kan utföra betalningsservice. Hos vissa banker får man personlig hjälp medan andra har tonvalstelefoner.

Tidigare utförde Postens lantbrevbärare betaltjänster i anslutning till bostaden på uppdrag av Svensk Kassaservice. Idag finns en liknande tjänst som innebär att postens brevbärare kommer hem till äldre och funktionshindrade på landsbygden. Lantbrevbäraren levererar post men kan även ta emot post som ska skickas och sälja frimärken. Dessutom kan man betala räkningar och ta ut kontanter genom lantbrevbäraren. Tjänsten är endast tillgänglig för personer över 80 år och/eller med funktionshinder. Personen får själv anmäla sitt intresse till tjänsten. Denna betaltjänst är gratis. Posten i Södermanland har inga uppgifter på om någon person i Södermanland använder sig av tjänsten. Det kan vara så att information om denna möjlighet inte har nått fram till de personer som skulle ha användning för den.

Hanteringen av dagskassor har blivit ett problem för många mindre företag sedan Svensk kassaservice lades ned. Värdetransportföretagen är dyra att anlita och mindre företag har inte dessa resurser. Lösningen blir att de själva får åka till en tätort för att lämna

dagskassan men detta innebär mycket resande och höga säkerhetsrisker. Är det stora summor som transporteras gäller inte företagets försäkring.

På orter där det är långt till närmaste uttagsautomat erbjuds ofta möjligheten att ta ut kontanter i samband med köp i mataffären eller servicestället. Ett problem för affärsinnehavare som erbjuder uttag av kontanter är att det kan bli brist på kontanter i kassan. Det kan innebära resor för att hämta kontanter vilket tar tid och innebär en rånrisk.

Nedläggningen av Svensk Kassaservice medförde försämringar för tillgången till grundläggande betaltjänster i skärgården. Där är hanteringen av dagskassor viktig, särskilt på sommaren om turisttillströmningen är stor och betaltjänster är avgörande för att företagen ska överleva och utvecklas. Företagarna har ofta små marginaler och när de själva ska frakta dagskassorna till fastlandet innebär det långa resor och stora säkerhetsrisker.

Stöd till service på landsbygden

Hemsändningsbidrag

Enligt Förordning (2005:530) 19§ Stöd till kommersiell service kan stöd lämnas som hemsändningsbidrag till kommuner som helt eller delvis bekostar hemsändning av livsmedel till hushåll. Syftet är att tillgängligheten till livsmedel på landsbygden ska vara tillfredsställande. Hemsändningsbidrag innebär att livsmedelsbutiker på landsbygden och i mindre orter kan söka stöd för att bekosta hemsändning av livsmedel till äldre personer och personer med funktionshinder. Totalt beviljades 9,9 miljoner kronor i hemsändningsbidrag i Sverige 2008.

När Regionförbundet Sörmland bildades tog man över ansvaret för statligt stöd till hemsändningsbidrag från Länsstyrelsen. Från och med 2010 upphör Regionförbundets åtagande att utbetala bidrag till hemsändning. Det är dels negativt för de landsbygdsbutiker som idag kan erbjuda hemsändning av varor, dels försämrar det äldres tillgänglighet till livsmedel och kan i förlängningen påverka deras möjligheter att bo kvar på landsbygden. Fem av Södermanlands kommuner har de senaste åren använt sig av hemsändningsbidrag för att ge stöd till lanthandlarnas service till äldre.

Investeringsbidrag

Dagligvarubutiker på gles- och landsbygden kan söka ekonomiskt stöd för sin verksamhet enligt SFS 2000:284. Investeringsbidraget som söks hos länsstyrelserna kan sökas för inköp, inredning, utrustning, ny- eller ombyggnad eller större reparationer av lokaler.

Bredband och telefoni

Telia har beslutat att under de kommande åren montera ned telefonstolpar i områden där det är minst lönsamt att ha fast telefoni. Det innebär att personer som bor på landsbygden och företag som drivs i dessa områden inte kommer att ha tillgång till en

fast telefon. Istället kommer de att hänvisas till att använda mobiltelefon och mobilt bredband. Men det är inte alltid att det finns täckning för mobilen på landsbygden och därför kan personer och företag på landsbygden bli utan telefon. Nästa sommar börjar Telia sitt arbete med att montera ner telefonstolpar och inom fem år ska 50 000 hushåll i Sverige vara utan fasta telefoner. I Södermanland kommer det i första skedet att påverka landsbygden i Flens kommun.

Sverige har generellt sett god tillgång till bredband med hög hastighet men det finns begränsningar som gör att tusentals privatpersoner och företag saknar tillgång till bredband. 89 procent av hushållen i Sverige har i dag uppkoppling till Internet. Möjligheten att få bredband är olika i olika delar av Sverige. I tätt bebyggda områden finns det fler alternativ än i glesbygden och på vissa ställen erbjuds inte bredband alls. Många kommuner anser att bredbandsutbyggnaden är marknadens ansvar men i de glest bebyggda områdena bedömer de kommersiella aktörerna att det är olönsamt att bygga bredband. Samtidigt är det där behovet är som störst i ett serviceperspektiv. Personer boende på landsbygden som inte har tillgång till ett fast bredband hänvisas till att använda mobilt bredband, men de når sällan upp till den hastighet som marknadsförs.

Bredband är en viktig förutsättning för näringslivets utveckling på landsbygden. Uppkoppling mot Internet behövs till kommunikation med kunder och andra företag och att utveckla företags verksamhet. Bredband används också till marknadsföring, ekonomitjänster och inköp, dessutom får fler och fler företag in sina order via Internet.

Under 2000-talet har de flesta kommuner i Södermanland genomfört bredbandsatsningar och nu har omkring 85 procent av alla invånare i Södermanland tillgång till bredband. Enligt Regionförbundets rapport *Bredband i Sörmland* från år 2008 anser företagare att bredbandsnätet inte byggts ut i den takt som utlovats men att bredband med tillräcklig kapacitet är en central faktor för att kunna bedriva företag på landsbygden.

Eklångens Bredband i Eskilstuna kommun är ett gott exempel på hur man kan arbeta för att få tillgång till bredband på mindre orter på landsbygden. År 2006 skulle Vattenfall gräva ner elkablar i Eklången. Då bestämde sig byalaget på orten att de skulle utnyttja tillfället och samlägga rör för en framtida fiberkabel. Kommunen bidrog med ett startbidrag och för att finansiera resten av kostnaden bildades en ekonomisk förening där alla som bor på orten erbjöds vara med. Det innebär att de personer som bor på orten gemensamt äger röret.

5. Södermanlands regionala serviceprogram

Innehåll

Det regionala serviceprogrammet ska innehålla en strategi för det fortsatta arbetet med lokal service med prioriteringar och konkreta åtgärder.

Finansiering

Det finns ett antal finansieringsmöjligheter för åtgärder inom programmet:

- Landsbygdsprogrammet genom bland annat Leader och projektstöd
- Särskilda medel till länsstyrelserna för att öka tillgängligheten till lokal service på landsbygden (1 058 000 kr för åren 2009-2010)
- Tillväxtverket har fått i uppdrag av regeringen stimulera framtagandet av lokala lösningar och initiativ på serviceområdet. I samband med detta har de fått 17 miljoner kronor. Tillväxtverket ska sköta hanteringen av projektansökningar som gäller lokalt anpassade servicelösningar under 2009-2011. Medlen kan även användas för att förstärka serviceinriktade åtgärder inom landsbygdsprogrammet.
- En ny möjlighet att finansiera bredbandsutbyggnaden på landsbygden kommer att ingå som en del av Sveriges Landsbygdsprogram. Totalt i landet är det 253 miljoner kronor som 2010 (med utbetalning senast 2012) kommer att satsas på bredband för grundläggande tjänster för ekonomi och befolkningen på landsbygden inom ramen för Landsbygdsprogrammet. Det är i första hand kommunerna som förväntas svara för medfinansieringen på 25 procent. Ansökningar om stöd till bredband lämnas in till Länsstyrelsen som avslår eller tillstyrker dessa och Jordbruksverket beslutar.
- Ansökningar om stöd till bredband lämnas in till Länsstyrelsen som avslår eller tillstyrker dessa och Jordbruksverket beslutar.
- Särskilda medel till länsstyrelserna för kartläggning av betalservice
- Regionala utvecklingsmedel
- Medel från kommunerna

Befolkningsstatistik

Folkmängd per kommun 2008

<u>Kommun</u>	<u>Antal invånare</u>
Eskilstuna	94 785
Flen	16 133
Gnesta	10 179
Katrineholm	32 207
Nyköping	50 973
Oxelösund	11 170
Strängnäs	31 715
Trosa	11 362
Vingåker	9 000
Södermanland	267 524
Sverige	9 256 347

Folkmängd per ort 2008

<u>Kommun</u>	<u>Ort</u>	<u>Antal invånare</u>
Vingåker	Högsjö	706
	Baggetorp	478
	Marmorbyn	378
Katrineholm	Bie	547
	Björkvik	489
	Forssjö	524
	Sköldinge	601
	Strängsjö	359
	Valla	1537
	Äsköping	328
Nyköping	Bergshammar	883
	Buskhyttan	288
	Jönåker	613
	Nävekvarn	830
	Sjösa	477
	Stigtomta	1928
	Svalsta	1031
	Tystberga	848
	Vrena	658
	Ålberga	248
	Stavsjö	325
	Enstaberga	442
	Runtuna	250
Eskilstuna	Alberga	391
	Hällsta	755
	Hällberga	595
	Kjulaås	823
	Kvicksund	855
	Tumbo	280
	Skogstorp	2848
	Ärla	1279
	Bälgviken	251
	Västra Borsökna	594
	Sundbyholm	384
	Torshälla huvud	469
Trosa	Västerljung	1050
Gnesta	Björnlunda	837
	Stjärnhov	567
Flen	Bettna	401
	Hälleforsnäs	1600
	Malmköping	1934
	Mellösa	543
	Sparreholm	745
Strängnäs	Härad	1015
	Stallarholmen	3426
	Åkers styckebruk	3540
	Merlänna	812

Bakgrundsmaterial

Apoteket	Nyköpings kommun
Arbetsförmedlingen	Oxelösunds kommun
Bring Citymail	Post- och Telestyrelsen
Dagens Industri	Eskilstuna kommun
Posten	Eskilstunakuriren
Flens kommun	Regionförbundet Sörmland
Flodabygdens friskoleförening	Regionplane- och trafikkontoret
Folket	Riksdagen
Försäkringskassan	Regeringen
Gnesta kommun	Skatteverket
Glesbygdverket	Strängnäs kommun
Hela Sverige ska leva! Sörmland	Svenska Petroleuminstitutet
Katrineholms kommun	Svenska Spel
Katrineholms Kuriren	Sverige kommuner och landsting
Konsumentverket	Systembolaget
Landstinget Sörmland	Tillväxtverket
Lantbrukets affärstidning	Eklången Bredband Ekonomisk Förening
Länsstyrelsen Dalarnas län	Trosa kommun
Länsstyrelsen Norrbotten	Vingåkers kommun
Länsstyrelsen Stockholms län	Vrenabygdens intresseförening
Länstrafiken Sörmland	Österåkers lanthandelscenter

Rapporter utgivna under 2009:

Nr	Titel	Ansvarig utgivare
1	Vedlevande skalbaggar på nyligen död tall Tresticklans nationalpark	Ursula Zinko
2	Vedlevande skalbaggar på nyligen död tall Tofta skjutfält	Ursula Zinko
3	Naturvärdesbedömning av sjöarna Misteln, Dunkern, Södra Kärrlängen, Virlången samt Kilaån i Södermanlands län	Trine Haugset
4	Översikts- och transektinventeringar i Söderman- lands skärgård 2007 och 2008	Annica Karlsson
5	Södermanlands havsmiljö	Terese Niclasson Björn Lagerdahl
6	Bottenfauna i Södermanlands län 2008 En undersökning av bottenfaunan i sex sjöar inom kalkningens effektuppföljning	Anders Jansson
7	När vi miljömålen? En lägesrapport från Länsstyrelsen i Södermanlands län och Skogsstyrelsen 2008	Maria Gustavsson
8	Ihållande bostadsbrist i Södermanland Analys av bostadsmarknad i Södermanland 2009	Peter Eklund Bengt Nordström
9	Redovisning av uppdrag 39 i 2009 års regleringsbrev	Eva Aalbu Kurt Ekelund
10	Bottenfauna i Södermanlands län 2008 Rapport från undersökningar av marin mjukbotten- fauna i Askö-Landsortsområdet år 2008	Tomas Birgegård
11	Fiskrekrytering och undervattensvegetation i grunda havsvikar i Södermanlands län 2004–2008	Tomas Birgegård
12	Regionalt miljöövervakningsprogram 2009-2014 för Södermanlands län	Kurt Ekelund
13	Inventering av mal, siluris glanis i Båven- Området 2007 och 2008	Nils Ljunggren
14	Rekryteringsområden för skrubbskädda och piggvar I Södermanlands skärgård	Annica Karlsson
15	Regionalt serviceprogram för Södermanlands län 2010-2013	Agneta Wikblom
16	Inventering av gaddsteklar i sandmiljöer i Södermanlands län 2008	Rikard Sellberg

Länsstyrelsen	Ansvarig utgivare	År 2009
611 86 Nyköping Tel växel: 0155-26 40 00 sodermanland@lansstyrelsen.se	Agneta Wikblom	Nr 17